

Wojciech Chudzik
(Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej)

Centralny Okręg Przemysłowy (1937-1939) - ludzie, urzędy, instytucje i system administracyjny

Zamierzenie budowy Centralnego Okręgu Przemysłowego (COP) ogłoszono na początku 1937 r. Realizacja nowego okręgu przemysłowego był odpowiedzią na różne problemy społeczne, gospodarcze, historyczno-geograficzne oraz związane ze sprawami bezpieczeństwa: następstwa wielkiego kryzysu ekonomicznego, przeludnienie wsi na terenach COP, negatywne gospodarcze następstwa zaborów i podział Polski na „A” i „B”, zagrożenie ze strony ZSRR i III Rzeszy. COP tworzony był z inicjatywy władz państwowych (wojskowych oraz cywilnych). Również gros inwestycji realizowany był z inicjatywy państwowego kapitału. Udział w tworzeniu COP brały również spółki mieszane, kapitał prywatny i spółdzielczy. Inwestycje prowadziły również związki samorządowe, co miało związek z rozwojem istniejących i nowych ośrodków osadniczych. Większość inwestycji stanowiły zakłady przemysłu zbrojeniowego. Budowano również wytwórnie produkujące towary na rynek cywilny, zakłady rzemieślnicze i sklepy. Tworzono infrastrukturę komunikacyjną (drogi bite, kolejowe i wodne, sieć telefoniczną, nowe połączenia komunikacji przewozowej itp.) i energetyczną (elektrownie wodne, węglowe, sieć elektryczna, gazociągi itp.). Prowadzono poszukiwania nowych surowców. Planowano rozwój miast i ich lokalnej infrastruktury. Realizowano inwestycje w zakresie budownictwa mieszkaniowego. Realizowano przedsięwzięcia również np. w zakresie przemysłu rolno-spożywczego.

Szeroki zakres realizowanych przedsięwzięć przyczyniał się do zmian w miejscowej strukturze gospodarczej i pojawiania się nowych zjawisk natury społeczno-ekonomicznej. COP został podzielony na trzy rejony funkcjonalne: „A” - kielecki (surowcowy), „B” - lubelski (aprowizacyjny) i „C” - sandomierski (przemysłu przetwórczego). Warto podkreślić, że COP realizowany był na terenie powiatów należących do 4 różnych województw: kieleckiego, lubelskiego, krakowskiego i lwowskiego. Stanowiło to podstawę do zainicjowania zmian w strukturze administracyjnej COP, tworzenia nowych instytucji i urzędów bądź zmian w zakresie działania istniejących. Budowa COP wpłynęła nawet na organizację instytucji społecznych i stowarzyszeń. W artykule zostaną wybrane przykłady zmian ze wskazanego wyżej zakresu, jakie zachodziły na terenie COP¹.

¹ Zob. J. Gołębiowski, *COP: dzieje industrializacji w rejonie bezpieczeństwa 1922-1939*, Kraków 2000; W.

W związku z budową COP utworzonych zostało kilka centralnych podmiotów mających koordynować inwestycje w COP. Były to m.in. Biuro Planowania Krajowego Ministerstwa Skarbu, Biuro Planowania Ministerstwa Spraw Wojskowych oraz Międzyministerialna Komisja dla spraw COP².

Samo pojęcie COP zostało usankcjonowane zostało ustawą o ulgach inwestycyjnych z 9 IV 1938 r., która dzieliła COP na 46 powiatów, należących do wskazanych wyżej województw. Ważny był fakt, iż teren nowego okręgu przemysłowego zajmował fragmenty poszczególnych województw³. W związku z tym w COP wystąpiło zjawisko silnego wpływu polityki gospodarczej państwa na sprawy podziału administracyjnego⁴. Pojawiła się koncepcja utworzenia na terenie COP województwa sandomierskiego, mającego wiązać tereny historycznej ziemi sandomierskiej, co miało być jednym z kroków do zniwelowania sztucznej granicy nakreślonej między byłym zaborcem austriackim i rosyjskim⁵. W siedzibie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych 7 XI 1938 r. zorganizowano konferencję na której poruszano m.in. problem nowego podziału administracyjnego na terenie COP. Z Sandomierzem planowano połączyć: Zalesie Gorzyckie, Sokolniki, Ostrówek, Koćmierzów, Zarzekowice, Nadbrzezie i Trześń. Do terytorium Sandomierza planowano również włączyć Strochowice, Kobierniki, Andruszkowice, Zawisełcze, Chwałki, Kamień Nowy, Mściowski, Łukowski i Plebański, Gierlanów, Mokoszyn, Gołębice i Wilczyce. Województwo sandomierskie tworzyć miały powiaty: biłgorajski, krośnieński, brzozowski, sanocki, leski, dobromilski, przemyski, lubaczowski, jarosławski, przeworski, łańcucki, rzeszowski, kolbuszowski, niżański, tarnobrzeski, mielecki, dębicki, jasielski, gorlicki, nowosądecki, tarnowski, dą-

Chudzik, *Wytwórczość przedsiębiorstw Centralnego Okręgu Przemysłowego (1936-1939)*, [w] *Stalowa Wola. Miasto przeszłości - przyszłość miasta*, red. E. Przesmycka, Stalowa Wola 2014, s. 69-87; tenże, *Działalność samorządu miejskiego w ramach realizacji inwestycji Centralnego Okręgu Przemysłowego (1936-1939)*, [w] *Centralny Okręg Przemysłowy - wczoraj - jutro. Materiały z konferencji naukowej w 75. rocznicę rozpoczęcia budowy COP-u*, red. B. Trybuła i A. Garbacz, Stalowa Wola, Warszawa 2012, s. 27-40; tenże, *Utworzenie Oddziału Centralnej Kasy Spółtek Rolniczych w Sandomierzu 1 lipca 1938 r. - przyczynek do odzwierciedlenia polityki rolnej na terenie Centralnego Okręgu Przemysłowego*, [w] *Wybrane historyczne i współczesne aspekty rozwoju banków spółdzielczych w Polsce*, red. M. Stefański, Włocławek 2012, s. 19-31; tenże, *Inicjatywa prywatna w Centralnym Okręgu Przemysłowym*, „Mysł. pl” 2011, nr 3, s. 49-53

² *X Sprawozdanie Izby Przemysłowo-Handlowej w Sosnowcu za 1938 r.*, Warszawa 1939, s. 36; Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), Departament Intendencji Ministerstwa Spraw Wojskowych, sygn. I.300.59.74; *Nieoficjalny projekt zasad organizacyjnych Międzyministerialnej Komisji dla spraw Centralnego Okręgu Przemysłowego*, [b.p.a.]; CAW, Gabinet Ministra Spraw Wojskowych, sygn. I.300.1.645; *Pismo Tadeusza Grabowskiego do Władysława Korsaka w sprawie organizacji Biura Planowań przy Ministerstwie Spraw Wojskowych*, [b.p.a.]; J. Gołębiowski, *Geneza COP i rozwój przemysłu wojennego w Polsce w latach 1936-1939*, [w] *W pięćdziesięciolecie Centralnego Okręgu Przemysłowego. Referaty i komunikaty z sesji naukowej w Sandomierzu 25-26 kwietnia 1988 roku*, red. J. Gołębiowski i Z. Tabaka, Kraków 1991, s. 69; M. Zawadzki, *Koncepcje planowania przestrzennego i polityki regionalnej w II Rzeczypospolitej*, [w] *Polskie województwo. Doświadczenia i perspektywy*, red. A. Kukliński i P. Swianiewicz, Warszawa 1990, s. 138

³ H. Radocki, *COP w Polsce*, Warszawa 1939, s. 25; I. Biegańska, H. Morsztynkiewicz, K. L. Toeplitz, *Towarzystwo Urbanistów Polskich 1923-1963*, Warszawa 1963, s. 12.

⁴ Zob. W. Kozyra, *Regionalizm administracyjny w Polsce w latach 1926-1939*, „Res Historica” 2014, nr 37, s. 125-138; o problemie utworzenia województwa sandomierskiego na terenie COP patrz szerzej: W. Chudzik, *Transformacja systemu gospodarczo-administracyjnego w Centralnym Okręgu Przemysłowym (1936-1939) - koncepcja i realizacja*, „Rocznik Lubelski” 2012, t. XXXVIII.

⁵ A. Piskozub, *Dziedzictwo polskiej przestrzeni. Geograficzno-historyczne podstawy struktur przestrzennych ziem polskich*, Wrocław 1987, s. 203, 205.

browski, brzeski, a także części powiatów: pińczowskiego, stopnickiego, sandomierskiego i janowskiego. Przysługą funkcję wojewody sandomierskiego (w rzeczywistości komisarza rządowego) piastować miał Stefan Starzyński⁶.

Proces związany z powiększeniem terytorium Sandomierza częściowo zrealizowano. W obręb administracyjny Sandomierza włączono Nadbrzezie, Zarzekowice, Ostrówek i część Trześni. Została również zniesiona centrala telefoniczna w Nadbrzeziu, a wszystkie numery telefoniczne jej oraz okolicznych miejscowości zostały włączone do sandomierskiej centrali. Poczty Nadbrzezie przekazano obwodowi pocztowemu w Sandomierzu. Gminy przyłączone z powiatu tarnobrzeskiego do Sandomierza pozostały jednak w okręgu Sądu Grodzkiego Tarnobrzeg z tego względu, że istniała pewna różnica między obowiązującym prawem w województwie lwowskim i kieleckim. Poczyniono również starania o wyłączenie Sandomierza z Powiatowego Związku Samorządowego⁷.

Do utworzenia województwa sandomierskiego nie doszło z powodu wybuchu II wojny. Jednak udało się na terenie COP dokonać pewnych korekt w podziale administracyjnym, które stanowiły wstęp do utworzenia nowego województwa. 1 IV 1938 r. weszły w życie dwa akty prawne: rozporządzenie Rady Ministrów z 23 II 1938 r. o zmianie granic powiatów jędrzejowskiego i włoszczowskiego oraz rozporządzenie Rady Ministrów z 23 II 1938 o zmianie granic powiatów pińczowskiego i stopnickiego korygujących granice między wskazanymi powiatami⁸. Od 1 IV 1939 r. zaczęły obowiązywać zmiany w granicach województw, które określała ustawa z 9 IV 1938 r. o zmianie granic województw: białostockiego, kieleckiego, lubelskiego, łódzkiego i warszawskiego. Zmiany te były jedynie zaczątkiem realizacji koncepcji przemian w podziale administracyjnym na terenie COP. Bezpośrednio i pośrednio w związku z budową COP nastąpiły następujące szczegółowe zmiany w podziale administracyjnym: Do województwa łódzkiego przyłączono powiaty: opoczyński i część koneckiego z województwa kieleckiego. Łódzkie zostało zwiększone o powiaty z województwa warszawskiego: rawski, skierniewicki, łowicki i kutnowski z warszawskiego. Do warszawskiego z kolei przyłączono powiaty: ostrowski, łomżyński i ostrołęcki z województwa białostockiego oraz powiaty: garwoliński, sokołowski i węgrowski (z gminą

⁶ W. Chudzik, dz. cyt., s. 68-69, 82; *Czystka na ratuszu warszawskim. Całe prezydium miasta ustąpi?*, „Polonia” 1938, nr 5079, s. 1; M. M. Drozdowski, *Stefan Starzyński, prezydent Warszawy*, Warszawa 1980 s.121.

⁷ Jg., *Dyskusja bezcelowa i szkodliwa, „Siewca Prawdy”* 1939, nr 5, s. 10; *Rozporządzenie Wojewody Lwowskiego z dnia 6 XI 1937 r. o zniesieniu gromady Ostrówek w gminie wiejskiej Trześń, powiatu tarnobrzeskiego i włączenia jej obszaru do gromady Nadbrzezie, w gminie wiejskiej Trześń powiatu tarnobrzeskiego*, „Lwowski Dziennik Wojewódzki” 1937, nr 24, s. 346; *Czy realizacja terytorialnej rozbudowy Sandomierza?*, „COP” 1938, nr 9, s. 6; w.p., *Bilans strat i zysków Sandomierza w ciągu dwudziestolecia*, „COP” 1938, nr 23, s. 7; „COP” 1939, nr 2, s. 9; *Zmiana granic pow. sandomierskiego i m. Sandomierza*, „Samorząd” 1938 nr 46, s. 738; M. Hepke, *Sandomir, Polens zukünftiges Industriegebiet. Zwischen Weichsel und San wo der polnische Wierahresplan verwirklicht werden soll*, Bydgoszcz 1937, s. 19-22; „COP” 1939, nr 14, s. 9; Archiwum Państwowe w Kielcach (AP Kielce). Oddział w Sandomierzu, Akta miasta Sandomierza, sygn. 1475; *Protokół konferencji odbytej 9 i 10 XI 1938 r. w Sandomierzu w sprawie szkieletowego planu zabudowania miasta Sandomierza*, s. 40.

⁸ Dz.U. 1938 nr 13 poz. 92; Dz.U. 1938 nr 13 poz. 93; AAN, Prezydium Rady Ministrów, sygn. 56-42; *Sprawozdanie wojewody kieleckiego o ogólnym stanie województwa kieleckiego i działalności administracji państwowej na obszarze województwa kieleckiego za okres 1937/38*, s. 79.

Irena z powiatu puławskiego) z lubelskiego⁹. Sformułowano również niezrealizowany projekt ustawy o zmianie granic województw białostockiego, lubelskiego, poleskiego i wołyńskiego, który również miał być jednym z etapów do utworzenia województwa ze stolicą w Sandomierzu¹⁰

Do prowadzenia odpowiedniej polityki lokalnej musiały przygotować się samorządy miejskie. W tymże zakresie ważne działania podjął jeden z polskich centralnych związków samorządowych - Związek Miast Polskich (ZMP). 25 IV 1938 r. ZMP zorganizował konferencję. Wzięło w niej udział 28 miast. Na konferencji omówiono najważniejsze sprawy miast COP oraz planowano sformułować wytyczne dotyczące rozwoju ośrodków miejskich w nowym okręgu przemysłowym. ZMP utworzył komisję miast COP w składzie 5-7 osób. Zadaniem komisji miast COP były m.in. wyposażanie miejskiego zaplecza infrastrukturalnego w odpowiednie urządzenia publiczne, a także nabywanie i szykowanie terenów na cele rozbudowy. Zamierzono realizować badania miast COP pod kątem ich sytuacji gospodarczo-finansowej¹¹

Na terenie COP działały 4 izby przemysłowo-handlowe (IPH): w Sosnowcu, Lulinie, Krakowie i Lwowie. Utworzono specjalną komisję ds. COP przy ZIPH, tworzoną przez delegację 4 izb, których zakres działania obejmowały terenu nowego okręgu przemysłowego. Bezpośrednio na terenie COP położona była tylko IPH w Lublinie. W związku z tym utworzono na terenie COP dwie nowe instytucje (oddziały) funkcjonujące w ramach struktury IPH: Delegaturę Związku Izb Przemysłowo-Handlowych (ZIPH) w Sandomierzu zarządzaną przez IPH w Sosnowcu oraz Ekspozyturę krakowskiej IPH w Rzeszowie. Zadania obu nowych urzędów były zasadniczo podobne do siebie. Funkcjonowały one m.in., jako ośrodki informacyjne dla prywatnych przedsiębiorców z całej Polski, którzy byli zainteresowani zainwestowaniem swoich kapitałów inwestycyjnych w COP¹²

⁹ AAN, PRM, sygn. 120-55; *Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie granic województwa (1938 r.)*, s. 293; W. Góra, *Z dziejów ziemi kieleckiej 1918-1944*, Warszawa 1970, s. 24; M. Bandurka, *Zmiany administracyjne i terytorialne ziem województwa łódzkiego w XIX i XX wieku*, Warszawa 1974, s. 75a; J. Kondracki, *Dalsze zmiany w granicach województwa*, „Przegląd Geograficzny” 1938, t. XVIII, s. 208-209; *Projekt ustawy o zmianie granic województw: białostockiego, kieleckiego, lubelskiego, łódzkiego i warszawskiego*, „Gazeta Administracji i Policji Państwowej” 1938, nr 5, s. 328; J. Z. Pająk, *Dzieje podziałów administracyjnych a granice regionu świętokrzyskiego*, [w] *Region świętokrzyski. Mit czy rzeczywistość?*, pod red. J. Wijaczki, Kielce 2001, s. 64; J. Mielcarek, *Podziały terytorialno-administracyjne II Rzeczypospolitej w zakresie administracji zespolonej*, Warszawa 2008, s. 59-60; J. Barta, *Województwo łódzkie zmienia granice*, „Gazeta Polska” 1938, nr 48, s. 5; *Zmiany granic województwa*, „Gazeta Polska” 1938, nr 60, s. 3; *Zmiana granic województwa kieleckiego*, „COP” 1939, nr 19, s. 9; W. Ćwik, J. Reder, *Lubelszczyzna: dzieje rozwoju terytorialnego, podziałów administracyjnych i ustroju władz*, Lublin 1977, s. 124-125; *Zmiany granic województwa z dniem 1 kwietnia r.b.*, „Gazeta Polska” 1939, nr 75, s. 9; „COP” 1939, nr 15, s. 9.

¹⁰ AAN, PRM, sygn. 120-55; *Projekt ustawy o zmianie granic województw białostockiego, lubelskiego, poleskiego i wołyńskiego z 1939 r.* s. 386-387; AAN, PRM, sygn. 120-55; *Pismo Ministerstwa Spraw Wewnętrznych do wszystkich ministerstw z 9 XII 1938 r. w sprawie dalszych zmian w podziale administracyjnym państwa*, s. 393; W. Chudzik, *Działalność samorządu miejskiego...*, s. 29-30.

¹¹ *Sprawy samorządowe w Centralnym Okręgu Przemysłowym*, „Samorząd Terytorialny” 1938, z. 1-2, s. 167-168; *COP-owa Komisja Związku Miast*, COP 1938, nr 7, s. 6; *Konferencja Miast z obszaru Centralnego Okręgu Przemysłowego*, „Samorząd Miejski” 1938, nr 9, s. 695-697; AP Rzeszów. Oddział w Sanoku, Akta miasta Sanoka, sygn. 383; *Protokół z 30-go zwyczajnego posiedzenia Rady Miejskiej, odbytego w dniu 19/V.1938 r.*, s. 73-74.

¹² W. Chudzik, *Organizacja działalności samorządu gospodarczego w Centralnym Okręgu Przemysłowym w latach 1936-1939*, [w] *Z dziejów przemysłu przed 1945 rokiem*, red. J. Chumiński i M. Zawadka, Wrocław 2012, s. T. Kargol, *Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie w latach 1850-1939. Dzieje - ludzie - polityka gospodarcza*, Kraków

Janusz Dąbrowski, kierownik Samodzielnego referatu do Spraw Organizacyjnych Ministerstwa Opieki Społecznej podczas jednej z konferencji poświęconych zmianom granic województw stwierdził, że „Powstający na tym terenie [COP - przyp. W. Ch.] zespół urzędów gospodarczych i związane z tym przemiany społeczne stwarzają szereg jednolitych zagadnień, wymagających specjalnego traktowania, np. w zakresie pośrednictwa pracy, ochrony pracy, urzędów sanitarnych. Utworzenie na tym terenie ośrodka władz administracyjnych pozwoliłoby na administrowanie tymi zagadnieniami w sposób bardziej sprężysty i ekonomiczny, niż przy pomocy kilku odległych ośrodków administracyjnych”¹³. Rozwój przemysłu i handlu na terenie COP sprzyjał zwiększeniu zatrudnienia. Zaistniała sytuacja wymogła modyfikację w strukturze rozmieszczenia instytucji ochrony i pośrednictwa pracy. Postulowano np. aby do COP mogli udawać się tylko robotnicy zakontraktowani przez Fundusz Pracy lub firmy prywatne. Jeszcze w 1937 r. COP nie posiadał ściśle określonych granic. Już w pierwszym roku tworzenia nowego okręgu przemysłowego przewidywano, że wprowadzenie ustawy o ulgach inwestycyjnych określi już bardziej ściśle jego granice (w swoim pierwotnym kształcie składał się z 39 powiatów). Ministerstwo Opieki Społecznej dokonało obliczeń liczby robotników i chałupników na terenie COP. Planowano ewentualną zmianę dotychczasowego podziału na okręgi i obwody inspekcji pracy. Przy założeniu kształtu terytorialnego COP, który składał się z 39 powiatów i przytoczeniu danych statystycznych, pochodzących ze spisu powszechnego z 1931 r. (dane dotyczące liczby robotników i chałupników z terenów COP i poszczególnych okręgów inspekcji pracy) uważano, że na terytorium COP mógłby być utworzony nowy okręg inspekcji pracy (brano jednak pod uwagę radykalną zmianę danych z 1931 r. w związku dynamicznie rozwijającymi się na terenie COP inwestycjami). W stanie na 1937 r. teren COP należał do 4 okręgów inspekcji pracy: IV w Kielcach, V - w Lublinie, VII - w Krakowie i VIII we Lwowie. Podział natomiast na obwody wyglądał następująco: w okręgu IV obwody, obejmujące powiaty, które należały do COP mieściły się w Kielcach (18 obwód) i w Radomiu, przy czym w Radomiu mieściły się dwa obwody (19 i 20), w okręgu V siedziby obwodów, które obejmowały powiaty COP mieściły się w Lublinie (26 obwód), w Zamościu (27 obwód) i w Chełmie (28 obwód), w okręgu VII siedziby obwodów, które obejmowały teren COP, mieściły się w Tarnowie (40 obwód) i Nowym Sączu (41 obwód); w okręgu VIII siedziby obwodów, które obejmowały teren COP, mieściły się w Drohobyczu (43 obwód) i w Przemyśle (44 obwód). Razem stanowiło to liczbę 9 obwodów, podlegającym 4 okręgom. Tereny niektórych obwodów obejmowały również i powiaty nie należące do terenu COP. Jednakże we wszystkich wspomnianych obwodach powiaty, które faktycznie do COP należały, obejmowały przynajmniej połowę obszaru danego obwodu. W razie pojawienia się konieczności ujednoczenia postępowania inspekcji pracy na terenie COP (co miało być

2003, s. 125, 192, 312; AP Kraków, Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie I, sygn. IPHKr74: *Sprawozdania z działalności ekspozytury krakowskiej IPH w Rzeszowie*; AP Poznań, Izba Przemysłowo-Handlowa w Poznaniu, sygn. 1486; *Sprawozdania z działalności Delegatury ZIPH w Sandomierzu*.

¹³ CAW, Oddział I Sztabu Generalnego, sygn. I.303.3.799; *Protokół konferencji odbytej dnia 7 XI 1938 r. w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych w sprawie podziału administracyjnego na obszarze Centralnego Okręgu Przemysłowego*, s. 299.

wywołane zwiększającym się zatrudnieniem) i jednocześnie braku możliwości dokonania nowego podziału na obwody i okręgi; przewidywano możliwość wyłączenia z zakresu działania inspektorów okręgowych i obwodowych poszczególnych gałęzi zatrudnienia i poddania ich na obszarze COP kompetencji specjalnych inspektorów pracy (dawał by taką możliwość art. 11 rozporządzenia Prezydenta RP z dnia 14 VII 1927 r. o inspekcji pracy). W ten sposób gałęzie przemysłu, które wymagały jednolitej opieki mogłyby otrzymać specjalnych inspektorów pracy bez naruszenia dotychczasowego podziału administracyjnego¹⁴. Ostatecznie zdecydowano o utworzeniu w 1938 r. w Ministerstwie Opieki Społecznej nowych obwodów inspekcji pracy w ramach COP. Utworzono na podstawie rozporządzenia: obwód nr 52 w Nisku (do momentu utworzenia obwodu niżańskiego jego rolę tymczasowo pełnił obwód w Przemyśle); dla powiatu niżańskiego, tarnobrzskiego, przeworskiego i łańcuckiego, a także obwód nr 53 w Rzeszowie: dla powiatu rzeszowskiego, kolbuszowskiego, brzozowskiego, krośnieńskiego i sanockiego. Nr 18 obwodu kieleckiego zmieniono na 25¹⁵.

Na terenie COP występowały inne zjawiska o wskazanym w artykule charakterze. Warto wymienić na koniec kilka z nich. W związku z budową COP w sposób istotny zmieniała się struktura miejscowych Komunalnych Kas Oszczędności (KKO). Powstawały bowiem nowe oddziały KKO¹⁶. Siedzibę Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowych (DOKP) z Radomia przeniesiono do Chełma. Wskazywano na konieczność (przy możliwym funkcjonowaniu nowej DOKP w Chełmie) pozostawienia DOKP w Radomiu i objęcia nią części COP¹⁷. BGK zlikwidował w lutym 1939 r. swój oddział w Tarnowie, a otworzył nowy w Rzeszowie¹⁸. W Rzeszowie również utworzono w okresie budowy COP oddział Banku Związku Spółek Zarobkowych¹⁹. IPH w Lublinie postulowała utworzenie wydziału handlowego przy Sądzie Okręgowym w Lublinie. Adolf Bier podczas jednego z zebrań Prezydium IPH w Lublinie stwierdził, że: „Prawo o ustroju sądów powszechnych przewiduje utworzenie wydziałów handlo-

¹⁴ Z. Wr., *Centralny Okręg Przemysłowy a jego dotychczasowy podział na okręgi i obwody inspekcji pracy*, „Praca i Opieka Społeczna” 1937, vol. III, s. 318-320; AAN, PRM, sygn. 120-55; *Przekraczanie granic dzielnicowych w podziale administracyjnym Państwa*, s. 16; M. M. Drozdowski, *Polityka gospodarcza rządu polskiego 1936-1939*, Warszawa 1963, s. 149.

¹⁵ *Nowe inspektoraty pracy w COP*, „Zew Rzeszowa” 1938 nr 13, s. 106; AAN, Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Rzeszowie, sygn. 1; *Centralny Związek Robotników Przemysłu Budowlanego Drzewnego i Pokrewnych Zawodów Okręg - Kraków*, s. 49.

¹⁶ W. Chudzik, *Wpływ uprzemysłowienia na rozwój sektora bankowego - przykład komunalnych kas oszczędności w Centralnym Okręgu Przemysłowym*, „Rocznik Samorządowy” 2013, nr 2, s. 10-30.

¹⁷ *Dyrekcja Kolejowa w Chełmie*, „Express Lubelski i Wołyński” 1939, nr 111; *Dyrekcja PKP*, „Siewca Prawdy” 1938, nr 43, s. 11; AP Radom, Akta miasta Radomia, sygn. 7963; *Protokół nr 72 pierwszego konstytuującego posiedzenia nowo-wybranej Rady Miejskiej m. Radomia odbytego w dniu 27 VII 1939 r. w sali posiedzeń Rady Miejskiej, zwołanego na skutek reskryptu Pana Wojewody Kieleckiego z dnia 19 lipca 1939 r.*, s. 101-102; P. Kiernikowski, *Miasto Chełm w okresie międzywojennym (1918-1939)*, Chełm 2007, s. 37; M. Pszczołkowski, *Architektura użyteczności publicznej II Rzeczypospolitej 1918-1939. Forma i styl*, Łódź 2014, s. 204.

¹⁸ AP Poznań, Izba Przemysłowo-Handlowa w Poznaniu, sygn. 1486, *Sprawozdanie z działalności Delegatury Związku Izb Przemysłowo-Handlowych dla Spraw Centralnego Okręgu Przemysłowego w Sandomierzu w miesiącu lutym 1939 r.*, s. 202, „COP” 1939, nr 30, s. 34; *Zagadnienia gospodarcze w COP na terenie pow. kolbuszowskiego, krośnieńskiego, łańcuckiego, niżańskiego, przeworskiego, rzeszowskiego i tarnobrzskiego*, „COP” 1939, nr 27-28, s. 5.

¹⁹ T. Kargol, *Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie w latach 1850-1939. Dzieje - ludzie - polityka gospodarcza*, Kraków 2003, s. 60.

wych przy sądach okręgowych. Komplet sędzący wydziału handlowego składa się z 1 sędziego sądu okręgowego i 2 sędziów handlowych. Za utworzeniem wydziału handlowego przy sądzie okręgowym w Lublinie przemawiają względy, że Lublin jest największym miastem COP i należy przypuszczać, że w związku z rozwojem przemysłu i handlu wzrastać będzie ilość spraw, należących do kompetencji wydziału handlowego. Sąd ten działałby szybciej i sprawniej bez częstego uciekania się do opinii biegłych, nadto koszty sądowe w procesach uległyby redukcji²⁰. 29 V 1938 r. w Sandomierzu w trakcie walnego zebrania Oddział Stowarzyszenia Kupców Polskich zdecydował na utworzenie samodzielnego stowarzyszenia w Sandomierzu. W zarządzie stowarzyszenia stałych przedstawicieli mieli mieć: Zawichost, Klimontów i inne miasta okolic Sandomierza. Oddział Stowarzyszenia utworzono również w Rudniku nad Sanem²¹. Zarząd Polskiego Związku Piłki Nożnej brał pod uwagę możliwość utworzenia okręgu piłkarskiego obejmującego COP. Planowano utworzyć również podokręg piłki nożnej w Sandomierzu²². Planowano utworzenie nowego okręgu Polskiego Związku Lekkiej Atletyki w COP²³. W Sandomierzu swoje przedstawicielstwo utworzyła Polska Agencja Telegraficzna²⁴. W 1938 r. utworzono w Sandomierzu oddział Stowarzyszenia Właścicieli Statków i Żeglugi Śródlądowej w Polsce²⁵. Znaczny przyrost ilości pojazdów mechanicznych na terenie COP skłonił Zarząd Główny Polskiego Touring Klubu (PTK) do uruchomienia Delegatury Okręgowej „Świętokrzyskiej” w Starachowicach. Obszar Delegatury obejmował rejon „A” COP. Do czasu uruchomienia Delegatury w rejonie „C” Delegatura Okręgowa w Katowicach miała prowadzić na jego terenie swoje agendy PTK. Delegatem PTK w Starachowicach został Leon Gosztowitt. Postulowano, by w miastach COP utworzyć biura dla rejestracji samochodów. Biura te zlokalizowane były bowiem jedynie w miastach wojewódzkich (Kielce, Kraków, Lwów i Lublin).²⁶

Wskazane przykłady przemian natury administracyjnej i instytucjonalnej na terenie COP będące efektem prowadzonej przez władze centralne polityki gospodarczej są niewielkim skrawkiem całej liczby przemian, które występowały w nowym okręgu przemysłowym. Są one niezbitym dowodem na to, że przełom, który następuje w decyzjach podejmowanych przez państwo w ściśle określonej dziedzinie może skutkować wieloma przemianami w szerszym aspekcie. Realizacja COP jest również świetnym polem badawczym do sprawdzenia, jak na politykę gospodarczą reagują podmioty i instytucje o różnorodnym zakresie działalności. Podjęte w artykule rozważania powinny stać się przyczynkiem do wykonania dalszych badań.

²⁰ AP Lublin, Izba Przemysłowo-Handlowa w Lublinie, sygn. 4: *Protokół Nr 85/7 zebrania Prezydium Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie z dnia 17 września 1938 roku*, s. 256.

²¹ *Z życia kupiectwa*, „COP” 1938, nr 3, s. 6; *Organizacja kupiectwa sandomierskiego*, „COP” 1938, nr 25, s. 7; „COP” 1939, nr 13, s. 9; *Zw. Kupców Polskich w Sandomierzu*, „Codzienna Gazeta Handlowa” 1938, nr 95, s. 3.

²² „Polska Zachodnia” 1938, nr 326, s. 8; *Podokręg piłki nożnej w Sandomierzu*, „COP” 1939, nr 8, s. 9.

²³ *Konsul Sośnicki wizytuje okręgi południowe PZLA*, „Dziennik Polski” 1939, nr 169, s. 10.

²⁴ „COP” 1938, nr 24, s. 9.

²⁵ *Związki gospodarcze tworzą oddziały na terenie COP*, „Ilustrowany Kurier Codzienny” 1938, nr 283, s. 20.

²⁶ CAW, Gabinet Ministra Spraw Wojskowych 1918-1939, sygn. I.300.1; *Motoryzacja i komunikacja autobusowa w COP*, [b.p.a.]; „Polonia” 1939, nr 5200, s. 20.

Аннотация

Войцех Худзик

Центральный Промышленный Округ (1937-1939) – люди, учреждения, институции и административная система

План создания Центрального Промышленного Округа объявлено в начале 1937 г. Учреждение нового промышленного округа было ответом на разнородные проблемы общественные, экономические, исторично-географические и связанные с вопросами безопасности: последствия великого экономического кризиса, перенаселенность деревни на территории Округа, отрицательные экономические последствия периода разделов и различание страны на Польшу «А» и Польшу «В», растущая угроза со стороны СССР и III Райха.